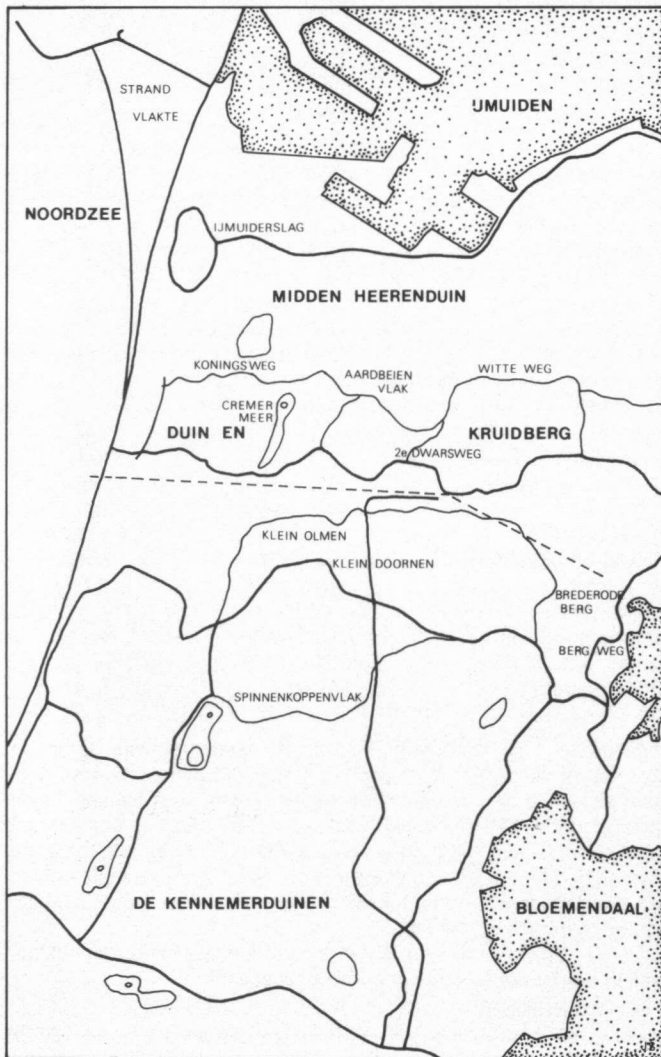

Het voorkomen van de Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* in de duinen van Bloemendaal en Velsen en oorzaken van achteruitgang

Arnoud B. van den Berg & Johan J. Stuart

Inleiding

Het broedareaal van de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) in Nederland is sinds de jaren vijftig aanzienlijk afgenomen zodat het gevaar bestaat dat hij als broedvogel uit ons land zal verdwijnen. Zijn recente verdwijnen uit het Bloemendaals-Velsense duingebied kan dan ook als een ernstig verlies worden beschouwd. Het is interessant om voor het Nederlandse duingebied in een korte beschouwing het voorkomen en een aantal mogelijke oorzaken van het verdwijnen van deze soort te bespreken.

Kaartje van het gebied.

Voorkomen

Bloemendaal en Velsen

In de Kennemerduinen werden in 1952 negen, in 1960 vijf en in 1964 twee paren Nachtzwaluwen geteld (Woorntman & Kooy 1965, Akkerman & Nielsen 1966). Daarna werd het broeden eerst weer in 1971 vastgesteld (E.J. van IJzendoorn persoonlijke mededeling). Het is niet duidelijk of de vogels in de tussenliggende periode afwezig waren. Vanwege hun nachtelijke levenswijze en de toegangsbeperkingen in het duingebied kan hun aanwezigheid immers gemakkelijk over het hoofd zijn gezien. Ofschoon Van IJzendoorn (1969) in 1967 in het aan het noorden van de Kennemerduinen grenzende 'Duin en Kruidberg' geen Nachtzwaluwen vond, bleek hem dat duinwachters in de twee jaren daarvoor wel een nest hadden gevonden. Na 1971 stelden verschillende waarnemers vast dat de aantallen Nachtzwaluwen in de Kennemerduinen en de naburige tot Natuurmonumenten behorende gebieden 'Duin en Kruidberg' en 'Midden Herenduin' tenminste tot 1982 geleidelijk toenamen.

In de jaren zeventig werden de vogels in de Kennemerduinen onder andere gezien aan de noordelijke rand van het naaldbos van het Spinnenkoppenvlak, langs de Bergweg ten zuiden van de Brederodeberg (voor het laatst in 1974) en in Klein Doornen en Klein Olmen. De dichtheid van paren was tenminste tot 1979 het grootst rond Klein Doornen waar soms zes vogels konden worden gehoord. In 1982 werden hier nog twee paren geteld (Provinciale Waterstaat van Noord-Holland 1982). De soort werd nooit in de zuidelijke helft van de Kennemerduinen aangetroffen. In

de laatste jaren was de dichtheid het grootst in 'Duin en Kruidberg' rond het Cremermeer tot een kilometer zuidoostelijk van IJmuiderslag, langs de Koningsweg, bij het Aardbeievlak en op het gasleidingtracée langs de Tweede Dwarsweg. Volgens een telling van de Provinciale Waterstaat van Noord-Holland (1982) waren hier in 1982 nog negen paren aanwezig. Het totale aantal in 'Duin en Kruidberg' werd toen geschat op tien à twaalf paren. In 1986 werden voor het laatst drie of vier zingende vogels gehoord in het grensgebied van 'Duin en Kruidberg' en de Kennemerduinen. In 1987-1989 werden geen waarnemingen bekend van vogels die langdurig op één plaats zongen zodat moet worden geconcludeerd dat de soort als broedvogel uit het duingebied tussen het Noordzeekanaal en Zandvoort is verdwenen.

Het verdwijnen in het overige duingebied

De populatie van de Nachtzwaluw in de duinen van Velsen was vermoedelijk de laatste in het Nederlandse duingebied. Ten noorden van het Noordzeekanaal waren rond 1970 12-15 broedparen aanwezig (Vogelwerkgroep Noordhollands Noorderkwartier 1971). Met een korte onderbreking in 1968 verbleven tot en met 1979 enkele paren bij Castricum. Daarna werd deze soort hier niet meer broedend gevonden (Q.L. Slings persoonlijke mededeling). Ook in de Verbrande Pan te Bergen wordt hij niet meer broedend vastgesteld. In het zuidelijke deel van de Boswachterij Schoorl bevonden zich tot en met 1986 jaarlijks twee tot zeven broedparen, maar in 1987 werd slechts één maal door iemand de zang ge-

Het gebied waar de Nachtzwaluw in Zuid-Kennemerland nog voorkomt. Dit terreintype is het 'ideale' jachtgebied. Grens Kennemerduinen - Duin en Kruidberg, juni 1984. Foto: Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland.

hoord zodat moet worden aangenomen dat toen ook in dit gebied geen Nachtzwaluwen meer hebben gebroed (N. van der Ham persoonlijke mededeling). Ten zuiden van Bloemendaal, in het Panneland in de Amsterdamse Waterleidingduinen, Zandvoort werd in 1967 voor de laatste maal een broedpaar vastgesteld (Vader 1967, 1970). Enkele jaren tevoren broedden in dit duingebied nog vijf tot tien paren H. Vader pers. mededeling). In de Haagse Waterleidingduinen, waar deze soort in de jaren vijftig was verdwenen, broedden in 1981 opnieuw drie paren en in 1982 nog één paar. Daarna was hij ook hier verdwenen (Adri Remeus persoonlijke mededeling). De soort broedt eveneens niet meer in de duinen van de Zuidhollandse eilanden en Zeeland (Peter Meininger persoonlijke mededeling).

Oorzaken

De Nachtzwaluw is een trekvogel die het grootste deel van zijn leven in Afrika doorbrengt. Het is daarom in principe mogelijk dat de oorzaken van de achteruitgang te vinden zijn in het wintergebied. Ook worden klimaatsveranderingen in Europa met de daarmee samenhangende wijzigingen in het insectenaanbod wel als oorzaak genoemd (Teixeira 1979). Waarschijnlijk lijkt dat echter niet omdat juist in 1987 sprake was van een flinke toename in het oosten van het land, zoals op de Veluwe (Frans Schepers persoonlijke mededeling). Ook is het mogelijk dat de populatie van het duingebied te klein was om natuurlijke fluctuaties in populatiegrootte te overleven. Dit zou kunnen betekenen dat het terrein nog geschikt is en dat met een terugkeer van de Nacht-

zwaluw rekening gehouden moet worden.

Als oorzaken van de achteruitgang van de Nachtzwaluw worden meestal toenemende recreatiedruk, het gebruik van pesticiden, ontsluiting van broedgebieden en het verdwijnen van open structuur in terreinen genoemd (Teixeira 1979, Van Avermaet 1985, Sovon 1987). In 'Duin en Kruidberg' lijkt echter de recreatiedruk plaatselijk juist afgenomen door het afschermen van gebieden en het veranderen van fietspaden Koningsweg, Witte Weg en Tweede Dwarsweg in voetpaden. Voor een analyse van de oorzaken van de achteruitgang is het nuttig de fluctuaties in aantallen van andere soorten te onderzoeken. Het blijkt dat ook de Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) hier sterk is achteruit gegaan van circa tien tot één paar (Provinciale Waterstaat van Noord-Holland 1982, F. Cottaar persoonlijke mededeling). Dit is interessant omdat deze soort weliswaar minder gevoelig voor recreatiedruk is dan de Nachtzwaluw, maar in het algemeen wel de zelfde eisen aan zijn milieu stelt: bosachtige percelen afgewisseld met open mossige of zandige delen (Osieck 1986). Het is daarom verleidelijk om te concluderen dat het duingebied door boomopslag, struweelvorming en vergrassing minder geschikt is geworden voor beide soorten. Dit lijkt te worden bevestigd door de terugkeer van het Paapje (*Saxicola rubetra*), een bedreigde vogelsoort die zich thuisvoelt in ruigten en struwelen en enkele jaren geleden uit dit duingebied was verdwenen (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981). Mogelijk kan ook het verdwijnen van karakteristieke duinbewoners als Griel (*Burhinus oedicnemus*) en

Bosje op de achtergrond is vermoedelijk broedplaats, Ezelwel, Kennemerduinen, juni 1984. Foto: Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland.

Alleen op plaatsen waar het duin door veel mensen wordt betreden, vindt verstuiving plaats. Kennemerduinen, 20 september 1987. Foto: Johan J. Stuart.

Wulp (*Numenius arquata*) en de achteruitgang van de Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) voor een deel hieraan worden geweten. De verandering van het landschap wordt bevestigd door interviews met oudere duinbezoekers en het analyseren van oude foto's. Vergelijk bijvoorbeeld bepaalde oude afbeeldingen in Wilson (1952), Bremerkamp (1971), Van Geldorp (1971) en Van Baarsel (1981) met de huidige situatie.

Discussie

Mogelijke redenen vegetatietoename

Er zijn een legio redenen te noemen voor de toename van opslag en het verdwijnen van open plekken. Het is echter niet mogelijk vast te stellen welke van deze redenen van doorslaggevend belang is. Om een idee te krijgen van de kwetsbaarheid van het dynamische duingebied lijkt het echter nuttig een aantal mogelijke redenen te noemen.

a- Door enkele zware westerstormen werden aan het eind van de jaren zestig grote delen van de aangeplante naaldbossen omgeblazen. In de volgende jaren stierven de bomen aan de zeezijde van deze percelen. De vegetatieloze bosranden waren favoriete plaatsen voor de Nachtzwaluw. Door opslag kunnen kale plekken zijn verdwenen. Veel naaldbospercelen zijn thans aan de westzijde begrensd door vlieropslag.

b- Het ontmoedigen van recreatie in het noordwestelijke deel van 'Duin en Kruidberg' door middel van het rijwielvverbod en het stopzetten van de jacht, kan als gevolg hebben dat gebieden die door spaarzame betreding openbleven, thans dichtgroeien.

c- De invloed van konijnenvraat kan verminderd zijn door een slinkende konijnenstand. Een veranderde konijnenstand kan een laat effect hebben op de vegetatie zodat fluctuaties van jaren geleden nog invloed kunnen hebben. Voor de oorzaken van de veronderstelde achteruitgang van het aantal Konijnen valt te denken aan¹⁾ myxomatosis, aan²⁾ onbekende gevolgen van de

rond 1970 veranderde soortensamenstelling van predatoren in de duinstreek: het verschijnen van de Vos (*Vulpes vulpes*) en het verdwijnen van de Hermelijn (*Mustela erminea*) en aan³⁾ het effect op het voedsel van Konijnen van bepaalde veranderingen in vegetatie zoals de toename van Duindoorns.

d- De vegetatie kan weelderig zijn geworden door natuurlijke successie; een cumulerend effect van toenemende voedselrijkdom door humusvorming en strooiselproductie en stikstofneerslag uit de lucht.

e- De vegetatie kan weelderig zijn geworden door een geleidelijke geringe stijging van de grondwaterstand veroorzaakt door natuurlijke (klimatologische) omstandigheden of door de invloed van de aangroeiende strandvlakte van IJmuiden.

f- De natuurlijke successie van de vegetatie kan plaatselijk enigszins zijn versneld doordat ten gevolge van de kustverbreding van de strandvlakte te IJmuiden de hoeveelheid zoute wind is afgenomen.

Beheersmaatregelen

Osieck (1986) noemt een aantal mogelijkheden voor natuurbeheer om terreinen geschikt te houden voor Nachtzwaluwen. Een zorgvuldig beheer is immers van belang om te voorkomen dat de open structuur van hun gebied verloren gaat of vermindert. Behalve het plaatselijk verwijderen van opslag wordt aangeraden om op open plekken voldoende dood hout te laten liggen. Recente goede resultaten in het Bargermeer in Zuidoost-Drenthe (cf Sovon 1987) tonen dat beheersmaatregelen ook voor het duingebied het overwegen waard zijn.

Dankwoord:

Met dank aan F. Cottaar, N. van der Ham, E. van Huijssteeden, E.J. van Ijzendoorn, H. van der Meulen, G. Overbeek, F. Schepers en Q.L. Slings voor hun informatie en medewerking.

■ Arnold B. van den Berg, Duinlustparkweg 98, 2082 EG Santpoort-Zuid & Johan J. Stuart, Gen. Cronjéstraat 107rood, 2021 JD Haarlem.